

zmerom v svojem življenju, majhna je moja krivda pred Bogom in ljudmi. Nisem ubijal, nisem miniral mostov, nikamor nisem pošiljal peklenških strojev. Samo šel sem in sem videl, kako je zdaj, in sem sanjal, kako še bo nekoč; samo malo svobode sem sanjal na tihem in sem te sanje zaklepal na dno srca.

Mati, kajne, da tista jablanica vrh našega hriba, ki sem jo nekoč zdavnaj jaz sam zasadil kot otrok, še zmerom zeleni vsako pomlad in še zmerom vsako jesen tako bogato rodi. Nekaj čudovitega je tako, kako dobre so nam na svetu stvari. Vse se lahko z nami zgodi pod solncem. Ubijajo nas lahko, križajo nas. Dokler se še lahko bijemo, je marsikdo z nami in pri nas, toda kadar boš pod giljotino omahnil, človek, boš skoraj gotovo ostal čisto sam. Samo stvari, ki si se jih kdaj dotaknil z delom svojih rok, ti bodo zveste ostale do konca, samo misli, ki so se ti kdaj utrgale od srca, bodo do zadnje ure bedele nad teboj. Kajne da, mati, da tista jablanica vrh našega hriba še zmerom zeleni? Kajne, da ne bo nikoli mogla od mene odpasti, pa naj bo že karkoli z menoj?

Sam se budim v ta siva jutra, sam hodim skozi te uklenjene dni, sam umiram s slednjim večerom, ki pade. Slednji dan gre solnce čez nebo, pa nikoli več ne gre zame. Pa kaj bo to. Sem mar ravno jaz, da bi solnce moralo vame sijati? Mar ni na vseh koncih sveta dovolj stvari, da so vredne njegovega poljuba? Blagor nam vsem, da smo uklenjeni v temo: samo iz teme lahko vstane luč. Blagor nam vsem, da smo obsojeni v samoto: samo iz samote se bodo ljudje lahko našli. Blagor nam vsem, kjerkoli smo.

Sam vstajam v jutra, sam padam s slednjim večerom, ki pade. Hoj, ti neznani človek, ki s puško stojiš pred portalom! Kaj ne veš, da svoje ure mudiš čisto zaman?

Glej, jablanica vrh našega hriba zeleni vsako pomlad.

JOVAN DUČIĆ

I V O B R N Č I Ć

Jovana Dučića „Zbrana dela“, katerih prvih pet zvezkov je izdala Janskega leta beograjska „Narodna Prosveta“ v „Biblioteci savremenih jugoslovenskih pisaca“ (Lirika: Pesme sunca, Pesme ljubavi i smrti, Carski soneti. Proza: Plave legende, Gradovi i himere. Z uvodom Bogdana Popovića), so sedaj zaključena še z zadnjo knjigo, z „Blagom Cara Radovana“.¹ Dučićevo umetniško delo se je tako strnilo v zunanje

¹ Jovan Dučić: *Blago Cara Radovana*. (Sabrana dela, VI.) Beograd 1932. Izdanje piščevo. Cena 50 Din.

in notranje povsem dopolnjen, živ in nerazdeljiv organizem; zato je pregled njegovih posameznih delov nujno navezan na splošno podobo; nemogoče se je pomuditi uspešno le pri eni Dučićevi knjigi, ne da bi se pri tem doteknili vsaj s splošno označbo njegove celotne pesniške osebnosti.

Pisec je izrecno naglasil nedotakljivost tega svojega končnega razbora; tako moremo smatrati pričujočih šest knjig za odločilno in dovršeno obliko, za zrelostno izpričevalo njegovega talenta. Sedaj šele smo tudi upravičeni, spuščati se v vrednotenje Dučićevega pesniškega obraza; sedaj šele mu moremo odrediti časovno in kvalitetno mesto v srbsko-hrvatski književnosti. Med delom povojnega rodu se je namreč ukoreninilo prepričanje, da spada Dučić že v preteklost. A že „Blago Cara Radovana“ sámo temeljito izpodbija slična mnenja: tvorec takega dela se izmika vsakdanjim, povprečnim in kolikor toliko osebnim merilom.

Kajti Jovan Dučić, član onega pokolenja, ki se je šolalo v Franciji ob prehodu iz prejšnjega v sedanje stoletje, ki je gradilo moderno Srbijo XX. veka in ki je dalo Jovana Skerlića, Bogdana Popovića, Milana Rakića, Slobodana Jovanovića itd. — pomenja kljub vsemu v nekem oziru poslednjo besedo dosedanjega pohoda srbohrvatstva v svetovno kulturo. In oni beograjski povojni književniki, ki izpodbijajo Dučića, bi bilí vsekakor dolžni, da se umaknejo pred onim, kar je nesporna njegova prednost še sedaj: pred njegovo *umetniško in človečansko višino, prečiščenostjo in dognanostjo*. Prav po besedah pesnika samega je slaba označba tega mladega rodu, da ruši prej, preden je sam gradil. V to bo upravičen, ko bo dal lastne vrednote, ki bodo Dučića presegle; dandanes pa so spričo velikanske neresnosti in umetniškega uboštva nekega dela mlade generacije ti izgledi kaj majhni.

Ako pravim, da je Jovan Dučić lirski pesnik, predvsem in odločno lirik v najbolj tehtnem, najusodnejšem pomenu besede, menim, da sem s tem docela označil njegovo osebno vrednost kakor tudi njegov glavni pomen v srbskohrvatski književnosti. Kajti prav v tem svojem svojstvu — vsej pristnosti in globini svojega zrelega lirizma, odetega v izredno in vsestransko umetniško dopolnjenost tako, da se spajata oba zvoka v eno samo pesniško zakonitost, ki je zavestna, preiščljena in intuitivna obenem — je Dučić ena najbolj izdelanih postav nove srbske literature.

Dučićeva pot je premočrtna, a zato orje v globino in razsežnost ter je baš v tej enosmernosti notranje zaokrožena. Tako pesnik ni imel težkoč pri urejanju svojega celotnega dela, kajti njegova smer se mu je ponujala sama po sebi. Ona presenetljiva razvojna nujnost, ki je njena poglavitna oznaka, ona logična doslednost tega dolgoletnega

pesniškega udejstvovanja, ki bralca udari, ga prepriča in ki se mi zdi najtrdnjše jamstvo Dučićeve klenosti, je bilá vzrok, da predstavlja to „Sabrano delo“ vzorno enovito, v strogo enakomerno napeti krivulji rastočo tvorbo. Njen pravec gre od prvih pesnikovih izstopov, od mladostnih, refleksivnih, tu prerešanih „Senki po vodi“ do poglobitve v najprozornejšo Dučićevo liriko „Jadranskih sonetov“. Odtod raste v vzpon k prvemu vrhuncu, k žarišču pesnikovega osebnega obračunavanja z življenjem in kozmosom, k „Jutarnjim“ in „Večernjim pesmama“. Prvič si tu vročično zastavlja Dučić ono večno in osrednje vprašanje:

„Izgubih u tom nemiru
 Drugove i sve galije.
 Koji je sat u svemiru?
 Dan ili ponoć, šta li je?“ —

— in doseza v razglabljanjih o poslednjih in najvišjih rečeh (Međa, Refren itd.) ponekod neko apokaliptično, skoro grozotno skrajnost človeškega duhovnega napora in zadnje daljave vesoljnih iskanj. Nato se vrača pesnik v prirodo „Sunčanih pesama“ in „Duše i noći“, kjer se potaplja v neki mrk in mističen, zdi se mi, da značilno rasni, srbsko-hrvatski panteizem, v prisluškovanje tajnostni in človeškim dušam odgovarjajoči duši vseh stvari, utripom vseмира na dnu rek, polj, gozdov, nébesa in samega sebe. Potem vodi pot dalje v meditativne „Pesme Ženi“, „Bogu“, „Ljubavi“ in „Smrti“; to so véliki stih človekovih boli, usod in videnj. Preko patriotičnih ciklov „Carski soneti“ in „Moja otadžbina“ se vzpenja pesnik do gracioznih „Dubrovačkih poema“, najčistejše umetniške oblike svoje poezije ter do nežne, lirično-miselne proze „Plavih legenda“. Sledi knjiga duhovitih potopisov, prav za prav esejev, ki sijajno uveljavljajo vse Dučićevo ogromno, vsestransko znanje in izredno ostro oko, njegov izbrušeni estetični čut in izbrano obvladanje jezika ter modernega sloga; tako so „Gradovi i himere“ nekak vmesni člen prehoda od čiste poezije k oni Dučićevi samonikli literarni obliki, ki je našla svoj popolni izraz v „Blagu Cara Radovana“. Ta poslednja knjiga završuje vso to bogato skalo in daje nov, poseben ton Dučića poeta in Dučića misleca obenem.

Ako premotrim najprej končno podobo prvega dela Dučićevega ustvarjanja, pesniško razdobje, se mi vsiljuje naslednja označba njegove poezije:

Vzlic vsej svoji umetniški prefinjenosti in oddaljenosti od neposrednosti in vsakdanjosti ni njeno težišče v metafiziki, v prometejanstvu, marveč vedno v življenju samem. Ima pa Dučić izredno zmožnost, izkopati iz življenjske enostavnosti duhá, najti iz navadne izkušnje ono

podtalno strujo duhovnosti, lepote in zvezanosti z božanstvenostjo, ki sploh upravičuje to vsakdanjost, ki nam je edina uteha in smisel življenja in ki nam daje moč, da živimo. S takim notranjim čutilom spoznava pesnik v vsaki brezimni stvari, iz vsakega pogleda in vsake kretnje, rekel bi, del vesoljne duše, čuje v pozabljenem predelu, v slednjem krikju, v molku voda, v rasti in umiranju bilk ali solnca nad naravo vselej govor nečesa nadsvetnega in daljnega. Zato je ta poezija vsa zajeta v neko plemenito sigo slutenj in tihih nadihov. Ta in tak intimni, subtilni in komaj zaznavni prisev osebnosti daje Dučićevi pesmi ono silno, neprimerljivo in probojno liričnost, ono lepo in umerjeno gracijo sanj. Odtod raste njena resničnost, spojena z nadsvetnostjo, glavna odlika in prepričevalnost njegovih pesniških likov, blede, v mesečino ovite ideje o Ženi, o Sopotnikih, o Preteklosti, o Neprijatelju, o Poeziji, o Prirodi, o Domovini, o Bogu, Smrti, Življenju, Usodi in Večnosti. Vse to so osnovni zvoki Dučićeve pesmi, izražajoči ono neizrazno poduhovljenost, ki jim jo je umel podati pesnik.

Nekaj časa je dajal Dučićev razvoj vizez usmerjanja v miselno poezijo. Toda Dučićevo čuvstvo je ob vsej svoji evropski kultiviranosti, vzlic svoji aristokratski umetniški udržanosti popolnoma pristno in rastoče iz samega bistva pesnikovega gona. Tako se je Dučić izognil razumarski poeziji; čeprav je zaključna oblika njegovega pesništva v precejšnji meri duhovna, je ta intelektualni prizvok vedno obarvan s pravo, nepotvorjeno liriko. Zato je najzrejša Dučićeva pesem nekaj idealen in skladen spoj duha in duše; prav te vrste sinteza, ta čuvstveni intelekt (ali obratno) se mi zdi odločilna prednost Dučićevega daru v primeri z nekaterimi morda pretirano suho miselnimi pesniki srbske moderne. Dučića se nikoli ni doteknilo ne rimano filozofiranje na eni, ne rafinirana, v umu zasidrana poetičnost na drugi strani; iz tega sledi, da je ostal zmerom in ves v sredini, v poeziji, v čistem, prvotnem smislu izraza. Odtod tudi soupadanje bogastva njegovega nastrojenja, njegove virtuoznosti čuvstva s pretehtano ekonomijo pesniškega izraza.

Pričujoča knjiga sama obsega na 400 straneh devet poglavij: O Blagu Cara Radovana, O Sreči, O Ljubavi, O Ženi, O Prijateljstvu, O Mladosti i Starosti, O Pesniku, O Herojima in O Prorocima. Tudi tu je ostal Dučić zvest samemu sebi: to ni nikaka filozofija v običajnem pomenu besede; je nekaj primarnejšega, bližjega in prepričevalnejšega, a predvsem umetnina, umetniško delo vélikega sloga. Je nekaj, kar se izmika izrazoslovju; to je čutil že pesnik sam, ko je krstil to knjigo. To je „Blago Cara Radovana“, ki je skrivnostni „gospodar, samodržac i pokrovitelj“ ... „svih ludaka“, ki edini „znaju puteve koji vode u nje-

podtalno strujo duhovnosti, lepote in zvezanosti z božanstvenostjo, ki sploh upravičuje to vsakdanjost, ki nam je edina uteha in smisel življenja in ki nam daje moč, da živimo. S takim notranjim čutilom spoznava pesnik v vsaki brezimni stvari, iz vsakega pogleda in vsake kretnje, rekel bi, del vesoljne duše, čuje v pozabljenem predelu, v slednjem krikju, v molku voda, v rasti in umiranju bilk ali solnca nad naravo vselej govor nečesa nadsvetnega in daljnega. Zato je ta poezija vsa zajeta v neko plemenito sigo slutenj in tihih nadihov. Ta in tak intimni, subtilni in komaj zaznavni prisev osebnosti daje Dučićevi pesmi ono silno, neprimerljivo in probojno liričnost, ono lepo in umerjeno gracijo sanj. Odtod raste njena resničnost, spojena z nadsvetnostjo, glavna odlika in prepričevalnost njegovih pesniških likov, blede, v mesečino ovite ideje o Ženi, o Sopotnikih, o Preteklosti, o Neprijatelju, o Poeziji, o Prirodi, o Domovini, o Bogu, Smrti, Življenju, Usodi in Večnosti. Vse to so osnovni zvoki Dučićeve pesmi, izražajoči ono neizrazno poduhovljenost, ki jim jo je umel podati pesnik.

Nekaj časa je dajal Dučićev razvoj videz usmerjanja v miselno poezijo. Toda Dučićevo čuvstvo je ob vsej svoji evropski kultiviranosti, vzlic svoji aristokratski umetniški udržanosti popolnoma pristno in rastoče iz samega bistva pesnikovega gona. Tako se je Dučić izognil razumarski poeziji; čeprav je zaključna oblika njegovega pesništva v precejšnji meri duhovna, je ta intelektualni prizvok vedno obarvan s pravo, nepotvorjeno liriko. Zato je najzrejša Dučićeva pesem nekak idealen in skladen spoj duha in duše; prav te vrste sinteza, ta čuvstveni intelekt (ali obratno) se mi zdi odločilna prednost Dučićevega daru v primeri z nekaterimi morda pretirano suho miselnimi pesniki srbske moderne. Dučića se nikoli ni doteknilo ne rimano filozofiranje na eni, ne rafinirana, v umu zasidrana poetičnost na drugi strani; iz tega sledi, da je ostal zmerom in ves v sredini, v poeziji, v čistem, prvotnem smislu izraza. Odtod tudi soupadanje bogastva njegovega nastrojenja, njegove virtuoznosti čuvstva s pretehtano ekonomijo pesniškega izraza.

Pričujoča knjiga sama obsega na 400 straneh devet poglavij: O Blagu Cara Radovana, O Sreči, O Ljubavi, O Ženi, O Prijateljstvu, O Mladosti i Starosti, O Pesniku, O Herojima in O Prorocima. Tudi tu je ostal Dučić zvest samemu sebi: to ni nikaka filozofija v običajnem pomenu besede; je nekaj primarnejšega, bližjega in prepričevalnejšega, a predvsem umetnina, umetniško delo vélikega sloga. Je nekaj, kar se izmika izrazoslovju; to je čutil že pesnik sam, ko je krstil to knjigo. To je „Blago Cara Radovana“, ki je skrivnostni „gospodar, samodržac i pokrovitelj“ . . . „svih ludaka“, ki edini „znaju puteve koji vode u nje-

Dučičev dokazilni sestav torej ni znanstven, suho analitičen, je izven učenjaških kriterijev; neposredno življenjski je in poln nekega višjega ognja. Njegova številna psihološka razmotrivanja so dognana mogoče bolj intuitivno nego umstveno, kakor je sploh ta knjiga proizvod dolgotnega življenja in vseh njegovih posameznih, nezavedno sprejemajočih dni in trenutkov. Dučić je tako vzbočeno zrcalo, ki odraža ves svet, a nagonsko, neprisiljeno, že od usode določeno. Prav v takem razpestravanju vsakdanjosti skozi pesniško osebnost v lep in moder nauk o življenju se krije vrednost te „knjige o sudbini“.

Preden skušam strniti svoja opažanja v končno sodbo — seveda povsem v ozkem okviru tega članka —, se ne morem izogniti še neki opazki. Dučiću so očitali, da ni zadosti naroden. Na prvi, površni pogled je videti ta blesteči svetovljan res da tuj, kakor da je v svojem zaobjemanju svetovnih obzorij zgrešil rodna tla. A Dučić ima — ne glede celo na številne patriotske stihe — nekaj, kar mu docela nadomešča to vsakdanjo domačnost: narodno dušo, tipično srbskohrvatsko psiho. Kajti ni zgolj slučaj, da je napisal besede: „Ako govorite duže o sreći, vi ćete se naposletku osećati pomalo nesrećnim. Nema nijedne velike istine čovekove, o kojoj se sme do kraja misliti bez opasnosti za svoju misao . . . Sve što je duboko, izgleda na dnu tamno i neveselo.“ — Prav tu je precizirano ono nastrojenje, ki daje srbskohrvatskemu mitu eno najpomembnejših potez. In ne samó pri teh stavkih, zmerom se mi je ob Dučiću vsiljeval vtis nečesa elementarno srbskega. Oni Dučićev osnovni, zgolj psihični podzvok, ki je ko komaj slišno brnenje strun, ki jih je že zapustila roka, ki se odteza izrazni moči človeškega govora in je prva struga pesniški inspiraciji, obeležuje očitna in jasna srbskohrvatska svojskost. Njegovo sprejemanje prirode, njegovo posebno posebljanje njenih pojavov in sil, ter neko nagonsko doumevanje skrivne in usodne zveze med njimi in človekom, sploh ves Dučićev odnos do vnanjosti je izrazito naroden. Naposled je še oni večni molovski naglas, ki je lasten srbohrvatstvu in ki se izraža enako izviren iz enoličnega guslarjevega petja kakor tudi iz črt titanskih Meštrovićevih postav, popolnoma odkrit in odločilen v vsakem Dučićevem stihu, le da v diskretnejši obliki. In če pravi sam, da je pesnik „najizrazitiji i najpotpuniji tip jedne rase“, velja to tudi v polnem obsegu zanj samega.

Zbrano delo Jovana Dučića dokazuje, da je pesnik v srbski literaturi pojav, ki se mu je treba bližati z vso resnostjo. Napačno je mnenje, da je Dučić samó in predvsem artist; „Blago Cara Radovana“ priča dovolj jasno, da je mnogo več: je pesnik, mislec in umetnik hkrati. In ako ni sodoben, je prekodoben. Kajti Dučić stopa med one naše tvorce,

ki so dognali sintezo srbohrvatstva z občečloveškim; danes pomenja najglobljo vrastlost te kulture v svetovno kulturo. To me prepričuje, da smo morebiti dali Srbohrvati poleg bogomilstva, narodne pesmi, Osmana, Gorskega Vijenca, Smail-age, Kranjčevića in Meštrovicéve skulpture tudi Jovana Dučića kot pomembno vrednoto, kot naš točasni davek humanosti.

H koncu naj dodam še kratko pripombo. Mislim, da bi se osebnost Dučićevega kova pač lahko obvarovala povojnih uvedb beograjskega sloga in nadomestila nepotrebne tujke z domačimi izrazi (n. pr.: mašina, gas, orden, klasa, lampa, manir, nervi itd.); — saj nudi srbsko-hrvatski jezik spričo svojega izrednega besednega bogastva neomejene možnosti za strogo čistočo in neodvisnost. Izgovor, da so vse te tujke že udomačene, ni nikako opravičilo, posebno ne ob dejstvu, da uporabljajo Hrvati za ogromno večino teh beograjskih cvetk povsem narodne izraze. Ako so bilí nekdanj vsi turcizmi, romantizmi, germanizmi itd. neobhodni, je dandanes, v dobi svobodnega in neoviranega kulturnega razvoja, položaj bistveno izpremenjen in je brezpogojno potrebna korenita reforma v tem pravcu.

Oprema prvih petih knjig Dučićevega Zbranega dela je skromna, a okusna. „Blago Cara Radovana“ pa občutno zaostaja za njimi.

TRAMVAJ

J O Ž E K R A N J C

Kavarna Evropa je bilá vsa razsvetljena. Visoka okna so žarela v rumeni bledoti, pokrita z zastori. Silhuete gostov so se gibale za njimi. Sneg je naletaval. Lahni, rumeni kosmički so se lovili po zraku in se svetlikali v lučih, ki so gorele po trgu kakor blede, mrtve živalce.

Stal sem pred stolpičkom ure in čakal na električni voz, da bi se peljal domov. Zavit v suknjo sem tiščal obraz med okraje, kadil cigareto in se prestopal sem in tja. Avtomobili so švigali mimo mene in ropotali z verigami po blatni cesti. Na stotine ljudi mi je prišlo naproti in šlo mimo mene, hitro, z dolgimi koraki. Zdelo se mi je, da vsi nekam beže. Morda pred svojo usodo, ki jim je vsem vedno za petami.

Domov.

Moj dom: kuhinja in soba s širokim oknom. Staro pohištvo. Ozka veža, v kateri je vse polno vrat. V naši hiši smo štirje. Sprevodnik stanuje z nami, ki vsako jutro kašljaje odhaja ali pa prihaja z nočne službe. Potem je še žagar, ki diši po lesu, včasih po hojah, včasih po gabru in